

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2020.8.62-71>

УДК: 94:314.743+070:82-92(438): 32

© Тетяна Єлова¹

ДИСКУСІЇ ПРО ПОЛЬСЬКИЙ СХІДНИЙ КОРДОН ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У СЕРЕДОВИЩІ ПОЛЬСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

В нових геополітичних координатах, що склалися після завершення Другої світової війни польську державність було відроджено у новій якості, на карті Центральної Європи постає Польська народна республіка, близько половини територій якої склали, так звані, «повернуті землі», а сама держава у своїх кордонах змістилася на захід. Новий східний кордон повоєнної Польщі пройшов по лінії Керзона.

62

Переговори та узгодження щодо нового повоєнного східного кордону Польщі відбувалося між радянською та польською сторонами з 1944 року щорічно, включаючи 1948 рік, а згодом у 1951 році відбувся останній обмін територіями. Дискусії навколо політичної карти Європи та нового східного кордону Польщі, що після Другої світової війни стали новою реальністю велися у владних кабінетах та на шпальтах різноманітних видань. Найбільш широких масштабів набула дискусія навколо проблеми нового східного кордону Польщі на сторінках еміграційного часопису «Культура».

Польські еміграційні публічні інтелектуали: Єжи Гедройць, Юліуш Мерошевський, Юзеф Чапський та інші члени редакційної колегії часопису «Культура» зайняли однозначну позицію щодо необхідності визнання польського кордону, що був сформований після Другої світової війни. Дана позиція була неприйнятна для польського еміграційного уряду, що перебував у Лондоні та частки польських еміграційних кіл у США.

З'ясовано, що редакційний колектив часопису «Культура», починаючи із 1952 року, послідовно обстоює принцип непорушності кор-

---

¹ Аспірантка кафедри політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки. E-mail: tanyu.yelova@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1059-5795>

донів, що встановлені після Другої світової війни, закликаючи поляків відмовитися від, так званих, польських кресів та примиритися із сусідами за новим східним кордоном.

Ключові слова: польський східний кордон, Друга світова війна, лінія Керзона, часопис «Культура», дискусії, еміграція.

Debates about the Polish eastern border after World War II in the Polish immigrant circle

The new geopolitical realities after the World War II saw the revival of the Polish state in a new form. The Republic of Poland appeared on the map of Central Europe, with about half of its territory being the so-called Recovered Territories, while the state borders moved west. The new eastern border of the post-war Poland ran along the Curzon line.

*The new post-war eastern border of Poland was being negotiated and agreed upon by the Soviet and the Polish authorities starting from 1944 on an annual basis, up to 1948. The last exchange of territories took place in 1951. The debates about the political map of Europe and the new eastern border of Poland, which became a new reality after the World War II, were held both at politicians' offices and in various media outlets. The most prominent debate about the new Polish eastern border could be found on the pages of the *Kultura* immigrant periodical.*

*The Polish immigrant public intellectuals Jerzy Giedroyc, Juliusz Mieroszewski, Josef Czapski and other members of the *Kultura* periodical editorial board were adamant about the need to recognize the Polish borders drawn after the World War II. Such a stance was unacceptable for the Polish Government-in-Exile based in London and some immigrant circles in the USA.*

*Starting from 1952, the *Kultura* editorial staff is consistent in its efforts to defend the principle of inviolability of borders drawn after the World War II, urging the Poles to give up on the so-called Polish Kresy (Kresy Wschodnie) and to reconcile with the neighbours on the other side of the new eastern border.*

Keywords: Polish eastern border, World War II, the Curzon line, *Kultura* periodical, debates, immigration.

Постановка проблеми. Політична карта Європи, що після Другої світової війни стала новою геополітичною реальністю опинилася у епіцентрі дискусій не лише політиків, пересічних громадян, але польської політичної еміграції, що перебувала у країнах Західної Єв-

ропи та США. Найбільш активною, і на переконання авторки, найбільш продуктивною стала політична дискусія, що розгорнулася на шпальтах часопису паризької «Культури», головним редактором якої був польський публічний інтелектуал Єжи Гедройць.

Саме Єжи Гедройць об'єднав навколо себе кагорту однодумців, серед яких були Юліуш Мерошевський, Юзеф Чапський, Юзеф Лободовський (Бердиховська, 2005, 28-32) та ін. представники польської політичної еміграції. Редакційне середовище «Культури» першим обґрунтувало думку про необхідність визнання Польщею повоєнних кордонів, і особливо східного кордону, вбачаючи у цьому запоруку налагодження взаємин із східними сусідами Польщі і перемогу у їхній спільній боротьбі за незалежність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження діяльності польських політичних емігрантів середовища паризької «Культури», здійснила польська дослідниця Б. Бердиховська, котра опублікувала низку матеріалів у яких, окрім інших аспектів, вивчається і позиція емігрантських кіл, щодо східного кордону Польщі після Другої світової війни. Б. Бердиховська збрала та упорядкувала доробок Є. Гедройця та Ю. Мерошовського видавши книгу «Простір свободи. Україна на шпальтах паризької “Культури”».

Цінною для проведеного дослідження є праця львівського науковця І. Козловського «Встановлення українсько-польського кордону. 1941–1951 роки», яка дозволяє детально вивчити усі особливості оформлення та корекції польсько-українського кордону і прослідкувати наслідки цього процесу для українсько-польських міжнаціональних відносин.

Однією із найновіших праць, яка, у тому числі, заторкує проблему дискусій щодо польсько-українського кордону, що велися на шпальтах паризької «Культури» є спільна монографія волинських дослідниць Л. Стрільчук та Ю. Пасічник «Президентський вимір сучасних українсько-польських відносин». У одному із розділів книги авторки аналізують вплив дискусій польської еміграції на формування сучасних зовнішньополітичних концепцій Польщі щодо України і приходять до висновку, що робота проведена Є. Гедройцем та Ю. Мерошовським не пройшла даремно, адже висловлені і обґрунтовані ними постулати були покладені в основу польської Східної політики, що розпочала реалізовуватися Республіка Польща із початку 90-х років ХХ століття. Одним із найважливіших здобутків польських

еміграційних кіл після Другої світової війни, на думку Л. Стрільчук та Ю. Пасічник, стало визнання східного кордону Польщі та примирення із сусідами за польським східним кордоном.

Окремо слід згадати статті присвячені дослідженню особливостей формування польсько-українського кордону чи еволюції концепцій зовнішньої політики Польщі. Серед таких праць, що є цитованими у представлений роботі є статті українських істориків Ю. Шаповала та М. Геника, а також польського політолога М. Заневича.

Метою статті є аналіз дискусії у середовищі польської політичної еміграції щодо польського східного кордону, що сформувався після Другої світової війни та відслідкування впливу цієї дискусії на формування позиції польського суспільства щодо проблеми визнання кордону.

Виклад основного матеріалу. Вперше запитання про польські повоєнні кордони постало ще у роки Другої світової війни, на Тегеранській міжнародній конференції, що відбувалася на початку грудня 1943 року. Саме тоді керівники Союзу РСР, Великої Британії та США дійшли принципової згоди щодо повоєнної території Польщі, східний кордон якої визначили по, так званій, лінії Керзона.

Півроку по тому, 27 липня 1944 р. між урядом Радянського Союзу та Польським комітетом національного визволення (ПКНВ), що тижнем раніше було створено у Москві підписано порозуміння про державний польсько-радянський кордон. Визначений кордон, як відомо, проіснував понад рік (Козловський, 1998, 130).

Однак, по мірі просування Червоної армії на Захід, виникло бажання у М. Хрущова внести корективи у проходження українсько (радянсько)-польського кордону, як пише київський науковець Ю. Шаповал: «влітку 1944 року Микита Хрущов, котрий очолював ЦК КП(б)У і Раду Народних Комісарів УРСР, зробив спробу приєднати до території України Підляшшя, Холмщину, Надсяння. Була навіть складена карта Холмської області» (Шаповал, 2004, 3). Проте, така ініціатива не сподобалася Москві, а тому 9 вересня 1944 року у польському місті Люблін було укладено «Угоду між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським комітетом національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР». Це був чи не єдиний документ, що укладався у роки Другої світової війни

і підписувався керівництвом Української РСР (у подальшому такі та схожі документи належатимуть до прерогативи керівництва СРСР).

Ялтинська конференція, що проходила 4–11 лютого 1945 року внесла деякі корективи щодо східного кордону Польщі, котрі зводилися до невеликих відхилень від лінії Керзона і фактично призвели до прересування кордону на 5–8 кілометрів у східному напрямку (Козловський, 1998, 149 - 151).

На основі домовленостей Кримської конференції, 16 серпня 1945 року між Польською Республікою та Союзом РСР у Москві було підписано договір про польсько-радянський кордон, у якому Радянський Союз погодився на додаткові поступки. Так, від Української РСР на користь Польщі переходила територія «на схід від лінії Керзона до річок Буг і Солокія, на південь від м. Крилов з відхиленням на користь Польщі не більше 30 кілометрів» (Козловський, 1998, 151).

66

Впродовж 1946, 1947 та 1948 років відбувалися додаткові переговори між польською та радянською сторонами щодо узгоджень та незначних змін кордону, а останні переговори відбулися в 1951 році, результатом чого став ще один обмін територіями. Зокрема, 15 лютого 1951 року, відбулося підписання радянсько-польського договору про обмін ділянками державних територій. Згідно із договором до Польської Народної Республіки відійшов Нижньо-Устрицький район, а до Української Радянської Соціалістичної республіки відійшла ділянка території в Люблінському воєводстві в трикутнику між річками Буг, Солокія та Хучва на південь від Грубешова та на схід від Томашува (Документи, 1980, 105 - 106).

Фактично, після 1951 року східний кордон Польщі та УРСР залишався без змін. Польський еміграційний уряд у Лондоні та представники польської політичної еміграції у Сполучених Штатах Америки не погоджувалися визнавати повоєнний польський східний кордон, не облишаючи сподівань з часом повернути, так звані, польські східні креси разом із Львовом та Вільнюсом. Схожі настрої побутували і у польському суспільстві у перші повоєнні десятиліття (Бердиховська, 2005, 15). І лише польські публічні інтелектуали, зосереджені навколо часопису «Культура» першими виступили за визнання нових польських кордонів, що утворилися після Другої світової війни.

Проблема нових повоєнних кордонів Польщі на рубежі 40-50-х років ХХ століття активно обговорювала в емігрантських колах. В силу цього колектив паризького часопису «Культура» у 1952 р. ви-

ступив за принцип непорушності кордонів, які були встановлені після Другої світової війни. На сторіках часопису «Культура» було опубліковано лист Юзефа Маєвського із закликом відмови від, так званих, польських кресів, зокрема у листі йшлося: «Так же само як ми, поляки, маємо право на Вроцлав, Щецин і Гданськ, так і литовці слушно домагаються Вільна, а українці Львова... Нехай литовці, чия доля складається ще тяжче, ніж наша, радіють зі свого Вільна, а у Львові хай майорить синьо-жовтий прапор» (Маєвський, 2005, 158).

В 50-60-х роках ХХ століття такі політичні погляди були сміливою новаторською позицією, яка ішла у розріз із тогочасною думкою політичних польських емігрантських діячів, що перебували у США та Великій Британії. Іще більшу незгоду, позиція редакції «Культури» викликала у тієї частини польської еміграції, яка до 1939 року проживала на східних кресах. Адже, фактично, йшлося про те, що Польща мала погодитися із своїми повоєнними кордонами та відмовитися від ідей ревізіонізму (Заневич, 2019).

Польські еміграційні інтелектуали Є. Гедройць та Ю. Мєрошевський стояли на позиції, що безпека Польщі напряму узалежнюється від того, чи будуть існувати за її східним кордоном незалежні держави, що дозволило б виключити ситуацію, що склалася у переддень Другої світової війни, коли Польща перебувала поміж двома наддержавами Німеччиною та Радянським Союзом (Гедройць, 2015, 38).

Сьогодні, визнання кордонів Республіки Польща із східними сусідами є цілком нормальним, логічним та зрозумілим не лише для політиків, але й для пересічних поляків, українців, литовців та, власне, усього світу. Проте, в часи Польської Народної Республіки позиція польської політичної еміграції оприлюднена на шпальтах «Культури» була абсолютно неприйнятною, як для польської політичної еміграції у США та Великобританії, так і для більшості поляків загалом. А між тим, слід визнати, що докрина Гедройця-Мєрошевського поєднувала, фактично, постялтинську політичну реальність з польськими національними інтересами (Стрільчук, Пасічник, 2020, 53 – 54).

Головний редактор паризької «Культури» Є. Гедройць обстоював тезу про те, що вирішене українське питання є своєрідною гарантією стабільності у регіоні Центрально-Східної Європи. Від початку 50-х років ХХ століття він повільно, але дуже наполегливо змінював підхід до так званого «кресового» питання, обґрунтовуючи для польських еміграційних кіл і співвітчизників, необхідність відкидання

упереджень стосовно українців, білорусів та литовців, і наполягаючи на визнанні цих народів, як союзників (Стрільчук, Пасічник, 2020, 54). Є. Гедройць вперто переконував про необхідність відмовитися від будь-яких спроб польського домінування над своїми сусідами за східним кордоном і визнати Львів – українським, а Вільнюс – литовським.

68
— Вказував Є. Гедройць і, на так звані, ментальні кордони із східними сусідами поляків, що утворилися через тривале перебування народів в межах однієї держави. Польський публічний інтелектуал стверджував: «У цій дивній головоломці у нас є великий шанс. Таким шансом може стати для нас «східна» політика ... маємо проводити самостійну політику, а не залежну від США чи якоїсь іншої наддержави. Нашою головною ціллю є нормалізація стосунків польсько-російських і польсько-німецьких при одночасному забезпеченні незалежності України, Білорусії та держав Балтії, при цьому співпрацювати з ними. Маємо собі усвідомити: що сильніші наші позиції на Сході, то більше зважатимуть на нас в Західній Європі» (Гедройць, 2015, 246).

Дискутуючи тоді про кордони України, підкреслимо, що одним з найбільших досягнень Є. Гедройця та його однодумців було підписання «Декларації щодо української справи», опублікованої у часописі «Культура» в 1977 році. В Декларації представниками польської, російської, угорської та чеської еміграції ставилося запитання щодо необхідності відновлення української державності з метою визволення й інших держав соціалістичного блоку. У Декларації йшлося про потерпання країн соцтабору не лише від російського, а й від польського імпералізму (Геник, 2011, 215).

На переконання редакційного середовища «Культури», зміни кордонів між державами, що відбувалися внаслідок Другої світової війни постає гострим конфліктом, який напружує взаємини поляків з українцями та литовцями. Вирішення питання кордонів, а разом із цим визнання приналежності Львова для України та Вільнюса для Литви посідає чільне місце у справі нормалізації відносин поміж сусідніми країнами і налагодженні міжнаціональних взаємин (Бердиховська, 2015, 24).

Позиція головного редактора часопису «Культура» у справі можливих із будь-якого боку територіальних претензій є абсолютно безальтернативною, зокрема він пише: «Питання про повернення тери-

торій я вважаю цілком неактуальним. Повернення Львова до Польщі абсолютно неймовірне. Прихильники приєднання Перемишля до України так само не мають ані найменшого шансу» (Ґедройць, 2012, 246 – 247).

Власне, позиція середовища польської політичної еміграції, що об'єднувалося навколо паризької «Культури», завдяки величезній роботі та активній апробації проблеми, щодо визнання Польщею східних кордонів, котрі були встановлені після Другої світової війни, стала визначальною при розбудові міждержавних відносин незалежною Республікою Польща.

Висновки. Дискусії про польський східний кордон після Другої світової війни набули доволі гострого характеру, оскільки більшість польського суспільства і частина польської політичної еміграції не бажали миритися із втратою, так званих, «східних кресів», а відтак, не визнаючи повоєнний східний кордон Польщі.

Першими актуалізували проблему до обговорення представники польської еміграції, що об'єдналися навколо часопису «Культура» і саме на сторінках цього видання висловили перші тези про необхідність визнання нових повоєнних кордонів поляками, та примирення останніх із своїми східними сусідами. Авторка статті підтримує висновок про те, що робота проведена Є. Ґедройцем та Ю. Мєрошовським не пройшла даремно, адже висловлені і обґруновані ними тези, щодо східного кордону Польщі, а також, постулати добросусідства лягли в основу польської східної політики, що розпочала реалізовуватися Республікою Польща із початку 90-х років ХХ століття.

Вплив ідей Є. Ґедройця викладених на шпальтах часопису «Культура» на інтелектуальне середовище Польщі впродовж більше як тридцяти років був доволі результативним. Так, наприкінці століття ідеї зовнішньої політики Є. Ґедройця стали відчутно впливати на зміни основних тенденцій у відносинах між поляками та українцями, а паралельно і на польсько-білоруські та польсько-литовські взаємини. Із одержанням Республікою Польща незалежності полький публічний інтелектуал, редактор «Культури» став усе активніше закликати до підтримки українського визвольного руху й визнання незалежної української держави. На переконання Є. Ґедройця Україна посідає виключне значення для зміцнення безпеки Польщі й інших країн ЦСЄ.

Джерела та література:

1. Бердиховська Б. 2005. Україна в житті Єжи Гедройця і на сторінках паризької «Культури». Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури». Київ: Критика.

2. Гедройць Є. 2015. Автобіографія у чотири руки. Київ: Дух і літера.

3. Генік М. 2011. Роль «Декларації в українській справі» 1977 року в досягненні польсько-українського примирення. Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Збірник наукових праць. Випуск 3-4.

4. Документи и материалы по истории советско-польских отношений. 1980. Т.10. Январь 1950 – декабрь 1955 гг. М.: Наука.

5. Заневич М. У полоні старих концепцій: що впливає на українську політику Польщі. <https://www.eurointegration.com.ua> (accessed June, 19, 2019).

70

6. Козловський І. 1998. Встановлення українсько-польського кордону. 1941–1951 рр. Львів: Ініціал.

—

7. Маєвський Ю. 2005. Лист до редакції. Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури». Київ: Критика.

8. Стрільчук Л., Пасічник Ю. 2020. Президентський вимір сучасних українсько-польських відносин: монографія. Луцьк: Терези.

9. Шаповал Ю. 2004. Уроки двох репатріацій: у вересні 2004-го виповнюється 60 років з початку масштабного польсько-українсько-го переселення. Дзеркало тижня. 3 верес. № 35.

References:

1. Berdykhovska B. 2005. Ukraina v zhytti Yezhy Gedroitsia i na storinkakh paryzkoï «Kultury». Prostir svobody. Ukraina na shpaltakh paryzkoï «Kultury». Kyiv: Krytyka.

2. Gedroits Ye. 2015. Avtobiohrafia u chotyry ruky. Kyiv: Dukh i litera.

3. Genyk M. 2011. Rol «Deklaratsii v ukrainskii spravi» 1977 roku v dosiahnenni polsko-ukrainskoho prymyrennia. Ukraina–Polsha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 3-4.

4. Dokumenty y materyaly po ystoryy sovetsko-polskykh otnoshenyi. 1980. T.10. Yanvar 1950 – dekabr 1955 hh. M.: Nauka.

5. Zanevych M. U poloni starykh kontseptsii: shcho vplyvaie na ukrainsku polityku Polshchi. <https://www.eurointegration.com.ua> (accessed June, 19, 2019).
6. Kozlovskiy I. 1998. Vstanovlennia ukrainsko-polskoho kordonu. 1941–1951 rr. Lviv: Initsial.
7. Maievskiy Yu. 2005. Lyst do redaktsii. Prostir svobody. Ukraina na shpaltakh paryzkoï «Kultury». Kyiv: Krytyka.
8. Strilchuk L., Pasichnyk Yu. 2020. Prezydentskyi vymir suchasnykh ukrainsko-polskykh vidnosyn: monohrafiia. Lutsk: Terezy.
9. Shapoval Yu. 2004. Uroky dvokh repatriatsii: u veresni 2004-ho vypovniuietsia 60 rokiv z pochatku masshtabnoho polsko-ukrainskoho pereseleattia. Dzerkalo tyzhnia. 3 veres. № 35.